

УДК 172.2:371.134

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/49-1-42>**Вікторія ЛОГВИНЕНКО,***orcid.org/0000-0001-9273-1983**кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) logvynenko@i.ua***Емілія КОСТИШИН,***orcid.org/0000-0002-3890-6831**кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) emilia.kostyshyn@gmail.com*

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ДСНС УКРАЇНИ

Професійна діяльність фахівців ДСНС України передбачає роботу в умовах екстремальних, надзвичайних ситуацій і пов'язана з високим ризиком для життя і здоров'я. З огляду на специфіку професії зростає значення моральних мотивів фахівця, які спонукають до діяльності. Мета статті – визначити деонтологічні засади та морально-етичні чинники діяльності фахівців служби цивільного захисту.

Проаналізовано сучасні педагогічні моделі формування готовності до професійної діяльності рятувальників та встановлено, що вони передбачають формування компетентностей, пов'язаних з морально-етичною проблематикою. З'ясовано, що для фахівця служби цивільного захисту професійний обов'язок є продовженням морального. Він постає як конкретне практичне завдання, виконання якого зумовлене об'єктивними, суспільними потребами збереження людського життя, благополуччя, стабільної життєдіяльності, матеріальних та природних об'єктів, суспільного блага загалом і навряд чи може бути здійснене кимось іншим. Усвідомлюючи об'єктивний зміст професійних вимог, і, сприймаючи їх як особистий моральний обов'язок, фахівець стає активним суб'єктом, який діятиме згідно із совістю, а не під зовнішнім примусом. Отже, професійна підготовка рятувальників має передбачати деонтологічну складову. Формування відповідної моральної культури вимагає організаційних, методичних перетворень освітнього процесу. Для підвищення рівня моральної культури фахівця ДСНС і формування морально-духовних та аксіологічно-мотивувальних компетентностей необхідно реалізувати систему заходів із засвоєння моральних знань (норм, вимог) та формувати відповідні переконання і принципи, цінності, практичні навички, що доцільно робити в умовах закладу освіти. Важлива роль в цьому процесі належить педагогу, який здійснює цілеспрямований і опосередкований вплив на здобувачів освіти і повинен бути морально зрілою особистістю.

Ключові слова: фахівець ДСНС України, професійна етика, деонтологія, професійний обов'язок

Viktorii LOHVNENKO,*orcid.org/0000-0001-9273-1983**PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work, Management and Social Sciences
Lviv State University of Life Safety
(Lviv, Ukraine) logvynenko@i.ua***Emilia KOSTYSHYN,***orcid.org/0000-0002-3890-6831**PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work, Management and Social Sciences
Lviv State University of Life Safety
(Lviv, Ukraine) emilia.kostyshyn@gmail.com*

DEONTOLOGICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF SPECIALISTS OF THE SES OF UKRAINE

The professional activity of the specialists of the State Emergency Service of Ukraine involves working in conditions of extreme, emergency situations and is associated with a high risk to life and health. Given the specifics of the profession increases the importance of moral motives of the specialist that motivate to work. The purpose of the article is to determine the deontological principles and moral and ethical prerequisites for the activities of specialists of the Civil Protection Service.

Modern pedagogical models of formation of readiness for professional activity of rescuers are analyzed and it is established that they provide formation of competences connected with moral and ethical problems. It has been found that for a civil protection specialist, a professional duty is a continuation of a moral one. It appears as a specific practical task, the fulfillment of which is conditioned by objective, social needs for the preservation of human life, well-being, stable life, material and natural objects, public good in general, and is unlikely to be accomplished by anyone else. Aware of the objective content of professional requirements and perceiving them as a personal moral duty, the specialist becomes an active subject who will act in accordance with conscience and not under external coercion. Therefore, the professional training of rescuers should include a deontological component. The formation of an appropriate moral culture requires organizational, methodological transformations of the educational process. In order to raise the level of moral culture of the SES specialist and to form moral-spiritual and axiological-motivational competencies it is necessary to implement a system of measures for mastering moral knowledge (norms, requirements) and forming relevant beliefs and principles, values, practical skills. An important role in this process belongs to the teacher, who exerts purposeful and indirect influence on cadets and students and must be a morally mature person.

Key words: *specialist of the SES of Ukraine, professional ethics, deontology, professional duty*

Постановка проблеми. Професійна діяльність фахівців ДСНС України передбачає роботу в умовах екстремальних, надзвичайних ситуацій. Серед основних завдань, покладених на сили цивільного захисту, можна назвати: проведення аварійно-рятувальних робіт; гасіння пожеж; ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій в умовах небезпечних проявів (екстремальні температури, задимленість, вибухи, обвали, затоплення, радіоактивне чи хімічне забруднення, біологічне зараження, тощо); проведення піротехнічних і вибухових робіт та ін. (Кодекс, 2012). Виконання таких завдань, зазвичай, пов'язане з високим ризиком для життя і здоров'я. Складність та небезпечність цієї діяльності, а також суспільна потреба в швидкій, результативній ліквідації та мінімізації негативних наслідків надзвичайних ситуацій для збереження та відновлення життєдіяльності суспільства, вимагають високого професіоналізму та відповідних особистих якостей працівників ДСНС. В цьому контексті відповідну спеціальну, фізичну, психологічну, медичну підготовку фахівця можна трактувати як необхідну передумову і базову складову ефектної діяльності, але запорукою самовідданості та наполегливості під час ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, як вимоги Кодексу цивільного захисту (Кодекс, 2012), вона слугувати не може. Пошуки вирішення такої проблеми змушують звернутися до внутрішніх механізмів регуляції поведінки особи та спонукання її до певних дій з точки зору моралі. Відтак, врахування деонтологічного чинника в діяльності рятувальника є не менш важливе за інші складові професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд науковців у своїх публікаціях порушують питання різних аспектів професійної готовності фахівців ДСНС. Звернемо увагу на ті, які є дотичними до нашого дослідження. Так, І. Коваль, М. Коваль виділяють основні принципи професійної підго-

товки майбутніх рятувальників, які мають реалізовуватися у взаємозв'язку й продукуючи один одного: професійної спрямованості навчання, фундаменталізації, інформатизації, випереджального розвитку, неперервності, наступності (М. Коваль, І. Коваль, 2021). М. Коваль, М. Козяр, А. Литвин обґрунтовують педагогічну модель формування готовності до професійної діяльності, яка передбачає цільовий, концептуально-теоретичний, організаційно-проектувальний, змістовий, процесуально-технологічний, результативно-оцінний компоненти (Коваль та ін., 2018). М. Коваль пропонує комплексну систему підготовки рятувальників в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти та обґрунтовує концептуальні засади вдосконалення освітнього процесу, що базуються на методологічному, науково-педагогічному, технологічно-проектувальному та методичному рівнях (Коваль, 2019).

Щодо питань професійної етики та певних аспектів моральної культури фахівців служби цивільного захисту, що мають безпосереднє відношення до нашого дослідження, то їм присвячена досить обмежена кількість публікацій, зокрема А. Білеки, Г. Васяновича, Н. Вовк, Л. Дулгерової, Т. Кришталь, Р. Лаврецького, А. Литвина, І. Мовчана, І. Мякуша, Н. Олексієнко. Недостатній рівень розробленості вказаної проблематики на теоретичному рівні зумовлює потребу наукових досліджень в цій галузі знань й вироблення в подальшому відповідних пропозицій та рекомендацій щодо формування та вдосконалення моральної культури фахівця, чільне місце в яких посідатиме категорія професійного обов'язку.

Мета статті – визначити деонтологічні засади та морально-етичні передумови діяльності фахівців служби цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу. Підготовка до служби в системі цивільного захисту потребує особливої уваги як до професійного відбору, так і до оволодіння фаховими компетентностями в про-

цесі навчання та подальшого підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти. З метою вдосконалення освітнього процесу науковцями розробляються методологічні підходи, принципи, інноваційні методи, комплексні педагогічні системи формування готовності до службової діяльності тощо. Сучасне розуміння професійної компетентності фахівців ДСНС передбачає як інтегровану так і блоки загальних (універсальних) та фахових компетентностей. Загальні компетентності поділяють на соціальні, культурні, наукові, інструментальні. В їхній структурі виділяють: морально-духовні, філософсько-світоглядні, громадянсько-політичні, емоційно-вольові, соціально-психологічні, соціально-екологічні, соціокультурні, здоров'язбережувальні, соціально-економічні, дослідницько-пошукові, аналітико-прогностичні, організаційно-планувальні, операційно-інформаційні, комунікативні, тощо. Серед фахових компетентностей розрізняють такі групи як загальнопрофесійні, професійно-особистісні, професійно-інструментальні, спеціалізовано-професійні (Коваль, 2019). В професійно-особистісних компетентностях, в рамках нашого дослідження, слід вказати на аксіологічно-мотивувальні, які покликані формувати відповідальне ставлення до професійного обов'язку. Отже, сучасними дослідниками деонтологічна складова включається в структуру фахової підготовки. Окрім цього, М. Коваль та А. Литвин підкреслюють обумовленість професійно-орієнтованих компетентностей універсальними: «загальні компетентності безпосередньо не детермінуються предметом службової діяльності, проте багато в чому визначають професійну успішність... Інтегруючись із загальними фахові компетентності забезпечують результативність у галузі цивільної безпеки; продуктивну співпрацю в професійному середовищі; належну стратегічну, тактичну, й операційну підготовленість фахівців» (Коваль, Литвин, 2021: 103). Такий комплексний підхід дає розуміння професійної компетентності як інтегрованої властивості особистості, яка, опираючись на професійні цінності та внутрішні потреби, відображає знання, вміння, досвід, важливі особистісні якості, що забезпечують здатність ефективно виконувати службові обов'язки та вирішувати завдання безпеки життєдіяльності суспільства згідно з соціальним значенням професії (Коваль, 2019: 139-140). Відтак, професійну готовність фахівців ДСНС трактують як складне особистісне утворення, в основі якого лежать позитивні установки, мотиви, усвідомлення сутності роботи рятувальника, що поєднуються з обов'язковими

для здійснення службових обов'язків знаннями, вміннями, навичками, сформованими соціально та професійно важливими якостями особистості та ін. (Козяр, Литвин, 2017: 94). З огляду на специфіку професії щодо роботи в екстремальних та ризиконебезпечних ситуаціях зростає значення рушійних сил чи мотивів, які спонукатимуть до діяльності. В цьому контексті актуалізується значення професійної етики а, також, одного з основних розділів етичної науки – деонтології – вчення про належне. Належне позначає взірцевий стан в речах, відносинах, ситуаціях, який на даний момент відсутній в безпосередній реальності і має бути досягнутий як певна мета. Таким чином, деонтологія, передусім формує вимоги про те, які вчинки має здійснювати людина задля ствердження належного та розглядає проблеми обов'язку і моральних настанов до професійної діяльності.

Розглянемо ключову категорію деонтології – обов'язок. Загалом, обов'язок – це сукупність моральних зобов'язань особи перед іншими, суспільством. Почуття обов'язку завжди носить характер внутрішнього наказу та повеління і виступає як внутрішня моральна необхідність виконувати вже об'єктивно існуючі обов'язки. Саме тому проблема обов'язку є проблемою співвідношення особистого та суспільного інтересів (Лаврецький та ін., 2013: 15-16). Будучи об'єктивною категорією, обов'язок відображає внутрішню, моральну необхідність певної діяльності чи поведінки, які визначаються зовнішніми, суспільними інтересами. Його можна розглядати як внутрішній примус до дії чи повеління чинити так, щоб утвердити ідеї блага, добра, незважаючи на те, що такий вчинок може викликати конфлікт з власними інтересами. Як зауважує В. Малахов, категорія обов'язку «позначає таке моральне усвідомлення належного, за якого здійснення останнього постає перед особою як її нагальне практичне завдання... ми повинні відчувати свою суб'єктивну причетність до реалізації цього належного, усвідомлювати, що без власних наших цілеспрямованих зусиль воно, можливо, ніколи не буде здійснене» (Малахов, 2002: 185). Відтак, в діяльності рятувальників проявляється закономірний зв'язок професійного обов'язку з моральним. Професійний обов'язок постає як конкретне практичне завдання, виконання якого зумовлене об'єктивними, суспільними потребами збереження людського життя, благополуччя, стабільної життєдіяльності, матеріальних та природних об'єктів, суспільного блага загалом, і навряд чи може бути здійснене кимось іншим. Як і моральний, цей обов'язок має сприйматись рятувальником як власне, особисте зобов'язання,

тобто певні службові вимоги мають набути статусу особистого обов'язку. Таким чином, власне почуття обов'язку визначає потребу зіставляти свої дії з вимогами професійної моралі. Обов'язок, як моральна необхідність, стає для фахівця особистісним джерелом добровільного виконання завдань і в цьому проявляється його свобода волі. У «виконанні обов'язку працівником ДСНС проявляється його моральна зрілість. Дотримуючись статутних вимог, наказів тощо працівник не потребує зовнішнього примусу, він виконує їх так, ніби вони були встановлені ним самим. Необхідною умовою виконання добровільних обмежень має бути глибоко сформоване переконання у правоті своїх дій та вчинків» (Лаврецький та ін., 2013: 16). Усвідомлюючи об'єктивний зміст професійного обов'язку і перевівши певні службові вимоги, як власний особистий обов'язок, в свою моральну сферу, фахівець стає активним суб'єктом, який діятиме по совісті, а не під зовнішнім примусом. Лише за таких умов буде можливим виконання тих завдань, які безпосередньо не визначаються фізичною, психологічною, професійною готовністю до відповідних дій, а залежать від особистісної сфери фахівця, що лежить в площині його морального вибору. Як приклад, можемо навести вимогу зазначену в статті 110 «Права та обов'язки рятувальника» Цивільного кодексу України про надання рятувальником різних видів допомоги та рятування людей в умовах надзвичайної ситуації виявленої ним в позаслужбовий час (Кодекс. 2012). Професію рятувальників можна трактувати як покликання, внутрішній потяг, що продукує здатність до справи, яка не обмежується часовими рамками служби, обставинами, тощо. Стосовно інших вимог професійного обов'язку слід зазначити: якщо вони опираються на особисті переконання то отримують внутрішні рушійні сили, які слугують стимулом для розгляду своїх зобов'язань ширше, виходячи за рамки простого чи формального виконання функціональних обов'язків.

Виникає законодавче питання: яким чином підвищити моральну культуру фахівця ДСНС і сформувати згадані вище морально-духовні і аксіологічно-мотивувальні компетентності? Відповіді, яка б гарантовано забезпечувала необхідний результат, немає. Володіючи об'єктивним (суспільним) характером, певні моральні чесноти будуть лишень абстракціями, якщо вони не отримають морального виміру на рівні особи – усвідомлення їх внутрішньої проблематики, співвідношення з власними уявленнями про добро і зло, з вимогами своєї совісті. Звідси випливає, що можна засвоїти (навчити) зміст ключових моральних норм, вимог,

принципів, але вони не будуть мати практичного втілення. Для того, щоб ці чесноти людина упредметнювала в своїй життєдіяльності, в неї повинні бути внутрішні мотиви та відповідні ціннісні орієнтації. Власне, обираючи цінності, як вказує В. Малахов, особа витворює довгостроковий план своєї поведінки, визначає тривку смислової перспективи діяльності. (Малахов, 2002: 112). Отже, необхідно впливати на суб'єктивну систему цінностей фахівця, щоб поряд з цінностями власного здоров'я, добробуту, кар'єри та ін. були вищі цінності життя людини, безпечного довкілля, суспільного благополуччя, Батьківщини. Розв'язання цього завдання є тривалим та поетапним процесом і потребує значних зусиль в організації системи заходів із засвоєння моральних знань (норм, вимог) та формування відповідних переконань і принципів, цінностей, практичних навичок, що доцільно робити в умовах закладу освіти. Звичайно, формування відповідної моральної культури вимагає відповідних організаційних, методичних перетворень, але найбільше воно залежатиме від педагога, який здійснює цілеспрямований і опосередкований вплив на курсантів й студентів і повинен бути морально зрілою особистістю.

Висновки. Професійна діяльність фахівців ДСНС України вимагає чіткого дотримання службових обов'язків, сумлінне виконання яких, значною мірою, залежить від особистісних якостей і моральної свідомості. Підготовка майбутніх рятувальників потребує вдосконалення в деонтологічному та професійно-етичному аспектах. Доцільно, щоб навчальні плани, за якими здобувають освіту курсанти та студенти відповідних спеціальностей, передбачали вивчення таких дисциплін як «Деонтологія», «Професійна етика та службовий етикет», ін., які дозволяють сформувати свідоме ставлення до норм професійної етики, виробити чіткі моральні принципи і переконання, осмислити вищі соціальні цінності на які опирається професія й інкорпорувати їх у власні системи цінностей. Окрім цього, особливу увагу слід приділяти: засвоєнню нормативно-правової бази в межах якої має відбуватись професійна діяльність; усвідомленню суспільної значущості завдань покладених на службу; чіткому знанню функціональних обов'язків; стимулюванню інтересу до самовдосконалення, самодисципліни, гартування вольових якостей, тощо.

Подальші дослідження з цієї теми можуть стосуватись питань розкриття потенціалу дисциплін загальної та профільної підготовки у формуванні професійної культури та моральної свідомості майбутніх рятувальників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль М., Коваль І. Основні принципи професійної підготовки майбутніх рятувальників. *Військова освіта*. Збірник наукових праць Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського. 2021, № 2 (44). С. 100-107.
2. Коваль М., Литвин А. Сутність і зміст професійної компетентності фахівців цивільного захисту. *Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти* : матеріали VI всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 24–25 травня 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 102–104. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/9116> (дата звернення: 17.03.2022).
3. Коваль М. Система професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти : монографія. Львів : ПАІС, 2019. 544 с.
4. Коваль М., Козяр М., Литвин А. Педагогічна модель формування готовності фахівців цивільного захисту до професійної діяльності. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. Львів: ЛДУ БЖД, 2018. Вип 18. С. 151–159.
5. Кодекс цивільного захисту : прийнятий Верховною Радою України від 02.10.2012 № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 34–35. ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (дата звернення: 18.03.2022).
6. Козяр М., Литвин А. Теоретичні засади формування готовності фахівців цивільного захисту до діяльності в екстремальних ситуаціях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 1. С. 85–98.
7. Лаврецький Р., Мовчан І., М'якуш І. Професійна етика та етикет працівника ДСНС України : навч. посібник. Львів : «СПОЛОМ». 2013. 240 с.
8. Малахов В. Етика: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 384 с.

REFERENCES

1. Koval M., Koval I. Osnovni pryntsyipy profesiinoi pidhotovky maibutnix riatuvalnykh. [Basic principles of professional training of future rescuers]. *Viiskova osvita*, Collection of Scientific Papers of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi. 2021. No 2 (44), pp. 100-107 [in Ukrainian].
2. Koval, M., Lytvyn, A. Sutnist i zmist profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu [The essence and content of professional competence of civil protection specialists]. *Current issues and prospects of technological and vocational education: materials VI All-Ukrainian scientific-practical Internet conference*, Ternopil, May 24–25, 2021. Ternopil, 2021. С. 102–104. Available at: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/9116> (Accessed: 17.03.2022).
3. Koval M. Systema profesiinoi pidhotovky maibutnix pratsivnykh DSNS Ukrainy v informatsiino-osvitnomu sere dovyshechi zakladu vyshchoi osvity [System of professional training of future employees of the SES of Ukraine in the information and educational environment of higher education]. Lviv : PAIS, 2019. 544 p. [in Ukrainian].
4. Koval, M., Koziar, M., Lytvyn, A. Pedagogichna model formuvannia hotovnosti fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu do profesiinoi diialnosti [Pedagogical model of formation of civil defense specialists' readiness for professional activity]. *Bulletin of Lviv State University of Life Safety*. Lviv, LDUBZhd Publ., 2018, issue 18, pp. 151-159 [in Ukrainian].
5. Kodeks tsyvilnoho zakhystu : pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 02.10.2012 № 5403-VI (2013). [Code of Civil Protection: adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 02.10.2012 № 5403-V]. *Information Bulletin of the Verkhovna Rada*, no. 34-35, article 458. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (Accessed 18.03.2022) [in Ukrainian].
6. Koziar, M., Lytvyn, A. Teoretychni zasady formuvannia hotovnosti fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu do diialnosti v ekstremalnykh sytuatsiakh [Theoretical bases of formation of civil defense specialists' readiness to work in extreme situations]. *Pedagogy and psychology of vocational education*. 2017. no. 1, pp. 85-98 [in Ukrainian].
7. Lavretskyi R., Movchan I., Miakush I. Profesiina etyka ta etyket pratsivnyka DSNS Ukrainy [Professional ethics and etiquette of an employee of the State Emergency Service of Ukraine]. Lviv : «SPOLOM». 2013. 240 p. [in Ukrainian].
8. Malakhov V. Etyka. [Ethics]. Kyiv: Lybid, 2002. 384 p. [in Ukrainian].